

Az európai postaszolgálatok deregulációja és privatizációja

A foglalkoztatási feltételek és a munkakörülmények bizonytalanná tétele

2013-ban többé-kevésbé befejeződött az európai unióbeli postaszolgálatok tizenöt évig tartó liberalizációs folyamata, miután az utolsó tagállamok is felszámolták nemzeti postai monopóliumuk megmaradt részeit.[1] Elméletben ma már Európában bármely magánvállalkozás teljesíthet postai szolgáltatásokat, ha ehhez megszerzi a piacszabályozó hatóság engedélyét. A gyakorlatban a levélpostai piacot még mindig a korábbi nemzeti posta vállalatok uralják, amelyek közül némelyiket privatizálták, [2] és csak néhány olyan ország van, amelyben új piaci szereplők több mint tíz százalékos piaci részesedéshez jutottak.[3] A piacnyitás tizenöt esztendeje után a postai liberalizáció mérlege túlnyomórészt negatív.

Piaci verseny csupán néhány országban és csak bizonyos piaci szegmensekben, így például a csomag- és az expresszküldemény-kézbesítés, valamint a címzés nélküli (vagyis a reklám-) küldemények területén létezik. A postahivatali hálózatot drasztikus módon leszűkítették, és a hivatalok szerepét magánpartnerek, például élelmiszerüzletek és benzinkutak vették át, amelyek korlátozott szolgáltatási választékot kínálnak. Németországban és Hollandiában a korábbi nemzeti posta vállalatok teljesen felhagytak saját postahelyeik működtetésével.

Csökkenő szolgáltatások, növekvő árak

A liberalizált piacon felbukkanó új szereplők egy-két kivételtől eltekintve sehol sem nyitottak postahivatalokat vagy helyeztek ki levélszekrényeket. Ehelyett a küldeményeket közvetlenül ügyfelek – többnyire nagy cégek – telephelyén veszik át. Ami a kézbesítést illeti, azt általában csak hetente két vagy három alkalommal és csak a sűrűn lakott területeken végzik.

A nagy ügyfeleknek, mint például bankoknak, telefontársaságoknak és online viszonteladóknak felszámított árak csökkentek – nem utolsósorban azért, mert ezek a cégek egyedi engedményeket tudnak kialakítani. A normál postai költségek viszont jó néhány országban emelkedtek. Mindazonáltal, az automatizálásra fordított hatalmas beruházások, a kézbesítő hálózatok karcsúsítása és a munkaerő-költségek erőteljes lefaragása ellenére (lásd a későbbiekben), számos korábbi nemzeti posta vállalat a tönkremenetel ellen küzd a levélpostai küldemények mennyiségének visszaesése és új konkurensok által elhódított piaci részesedéseik elvesztése miatt. Ám az új piaci szereplőknek is vannak problémáik azzal, hogy miként vessék meg a lábukat egy szűkülő piacon, amint ezt a legnagyobb németországi versenytárs 2008-as csődje, vagy egy nagy hollandiai konkurens közelmúltban történt felvásárlása mutatja.

Úgy tűnik, hogy jelenleg csak azok a vállalkozások prosperálnak, amelyek jókora részesedéssel rendelkeznek a felfutóban lévő csomag- és expressz szolgáltatási piacon. [4] Ezek közé tartozik mindenekelőtt a Deutsche Post és leányvállalata, a

DHL Express (amely logisztikai és nemzetközi expressz kézbesítési szolgáltatásokat végez). Ezzel szemben a Holland Posta elveszítette befolyását korábbi leányvállalata, a csomag- és expressz szolgáltató TNT felett, mivel a főként magánrésztulajdonosok inkább egy amerikai versenytársnak történő tervezett eladásból kívántak hasznot húzni (amit azonban az európai versenyhatóság megakadályozott, mert az ügylet következtében túlzott piaci koncentráció keletkezett volna).

Összegezve, a postai liberalizáció nyomán nem javultak a szolgáltatások, és nem csökkentek az árak, amint azt az Európai Bizottság és mások is ígérték. Ehelyett a liberalizáció kevés nyertest és sok vesztest produkált. A nyertesek a korábbi állami monopóliumok magánrésztulajdonosai, a postai vezetők és a nagy ügyfelek, míg a vesztesek közé tartoznak a privát háztartások, különösen a vidékiek és a postai ágazat dolgozói, akik a liberalizációt a foglalkoztatási feltételek és a munkakörülmények határozott megromlásaként élték meg.

A munkafeltételek megromlása a postaszolgálatoknál

A postaszolgálatoknál a munkakörülmények és a foglalkoztatási feltételek megromlása a következő öt fejleményen alapul: a dolgozói létszám lefaragása, az atipikus és a bizonytalan foglalkoztatási formák terjedése, a munkabérek csökkentése, valamint a munka intenzitásának fokozása és a munkaügyi kapcsolatok széttöredezése.

A liberalizáció a postai ágazatban foglalkoztatottak számának jelentős megnyírbálásával járt együtt. A korábbi nemzeti posta vállalatok igen kevés kivétellel 1998 óta folyamatosan csökkentették állományi létszámukat.[5] Néhány esetben a megszüntetett állások aránya elérte a 40-50 százalékot is, jellemzően pedig 20 és 30 százalék között mozgott. Az Európai Bizottság jóslatával ellentétben ezeket az elveszített munkahelyeket nem ellensúlyozták az új piaci szereplőknél keletkező álláslehetőségek. Ez még abban a pár országban is így van, ahol az új versenytársak több mint 10 százalékos piaci részesedést szereztek.

Hollandiában a Holland Postánál 34.000 majdnem teljes munkaidős állás szűnt meg, szemben az új konkurensoknál keletkezett 22.000 részmunkaidős állással. Németországban a korábbi monopolhelyzetű vállalat 1999 óta a levélpostai piacon 38.000, többnyire teljes munkaidős munkahelyet számolt fel, miközben az újonnan piacra lépő vállalkozások 16.308 teljes munkaidőssel egyenértékű álláslehetőséget teremtettek. Svédországban az új szereplők a Svéd Postánál 1998 és 2008 között megszünt 12.000 munkahelyhez képest 1.740 teljes munkaidőssel egyenértékű állást hoztak létre. Spanyolországban a korábbi monopol szolgáltatónál elveszett 4.000 munkahelyet az új versenytársak által teremtett ugyanennyi álláshely kompenzálja. Csak hogy az újonnan keletkezett állások többsége részmunkaidős.

A munkahelyek általános számának csökkentésével egyidejűleg a korábbi nemzeti posta vállalatok növelték a részmunkaidős foglalkoztatottak arányát. Némely hagyományos szolgáltató, így például a Holland Posta, olyan kézbesítési modell felé mozdult el, amely szinte kizárólag részmunkaidős dolgozókra támaszkodik. A Holland Postánál foglalkoztatott állomány 85 százaléka részmunkaidős szerződés

alapján dolgozik. Cipruson és Litvániában a korábbi nemzeti posta vállalat munkatársainak közel 60 százaléka részmunkaidőben dolgozik, Lettországból és Luxemburgban pedig ez az arány 40 százalék körül van. Hollandia esetében a részmunkaidőre való áttérés a kézbesítési rendszer átszervezésének és a kézbesítő járatok lerövidítésének részét képezte.

A részmunkaidős foglalkoztatás azonban még ennél is elterjedtebb az új piaci szereplők körében. Németországban és Spanyolországban az újonnan piacra lépett cégek többnyire részmunkaidős állománnyal működnek, amelynek tagjai gyakran fél munkaidőnél is kevesebbet dolgoznak. Németországban az új vállalkozások munkatársainak kevesebb mint 20 százalékát foglalkoztatják teljes munkaidős szerződések alapján. Majdnem 25 százalék rendes részmunkaidőben dolgozik, míg a fennmaradó csaknem 60 százaléknak a többsége igen rövid részmunkaidőben, vagy ahogy Németországban nevezik, „miniállásban” dolgozik (olyan állásban, amelyben a havi kereset nem éri el a 400 eurót). Hollandiában az új piaci szereplők dolgozói szintén csak pár órát dolgoznak hetente, de ők nem számítanak részmunkaidős dolgozóknak, mivel ők a legutóbbi időkig többnyire önfoglalkoztató egyéni vállalkozók voltak.

A kiszervezésből eredő bizonytalan önfoglalkoztatás terjedése

Míg egyes országokban az új versenytársak főként részmunkaidős dolgozókra hagyatkoznak, addig máshol túlnyomórészt önfoglalkoztató postai kézbesítőket vesznek igénybe. Az atipikus foglalkoztatás mindkét esetben a vállalkozás költségkímélő stratégiájának részét képezi. Amint korábban már említettük, Hollandiában, az új versenytársaknál a kézbesítők döntő többsége mindaddig önfoglalkoztató volt, amíg a kormányrendeletben nem kényszerítette a társaságokat arra, hogy a szerződéseknek legalább 80 százalékát alakítsák át szabályszerű munkaviszonnyá. Ausztriában az új vállalkozások ugyancsak szinte kizárólag önfoglalkoztató kézbesítőkkal működnek, míg Lengyelországban az új versenytársak állományának kicsivel több mint 50 százalékát teszik ki az önfoglalkoztató munkavállalók. Amint az alábbiakból kiderül, az önfoglalkoztató kézbesítőket nemcsak a foglalkoztatási védettség és a szociális biztonság hiánya sújtja, hanem ezek a munkavállalók rendkívül alacsony, darabszámon alapuló bérezésben is részesülnek.

Különösen elterjedt az önfoglalkoztatás a csomag- és az expressz szolgáltatási ágazatban. Még ha nincsenek is országos adatok, esettanulmányok arra engednek következtetni, hogy a kézbesítési tevékenység nagy részét darabbérben fizetett önfoglalkoztató gépkocsivezetők végzik. Itt az önfoglalkoztatás egy kiszervezési láncolat eredménye, amelyben a világcégek, és egyre növekvő mértékben a korábbi nemzeti posta vállalatok is, a kézbesítési tevékenységre úgynevezett szolgáltató partnereket szerződtenek, akik viszont a kézbesítési feladatok elvégzésére önfoglalkoztató gépkocsivezetőket vesznek fel. 2010-ben a Holland Postán keresztül továbbított csomagoknak 85 százalékát alvállalkozók kézbesítették.

Némelyik volt nemzeti postavállalat az időszakos foglalkoztatást is alkalmazza. Máltán az ország egykori monopolhelyzetű szolgáltatója a munkaerőállomány 32

százalékát időszakos formában foglalkoztatja. E téren Málta a listavezető, Észtországban az arány 21 százalék, Görögországban 18 százalék, Lengyelországban és Írországban 14 százalék, a Cseh Köztársaságban 13 százalék, Portugáliában pedig 9 százalék. Miközben a korábbi nemzeti posta vállalatok azzal érvelnek, hogy az időszakos munkaerőre azért van szükségük, hogy megbirkózzanak a levél- és a csomagforgalomban adódó csúcsidőszakok terhelésével, a Lengyel Posta számos újonnan felvett dolgozójának időszakos szerződést kínál, mielőtt a vezetőség eldöntené, hogy alkalmazza-e őket állandó jelleggel.

A munkabérek megnyirbálása

A postai szolgáltatók a bizonytalan foglalkoztatási formák bevezetésén kívül a postai ágazatban dolgozók bérének leszorításával az élőköltségeket is csökkentették. Számos kiválasztott országból származó információk szerint a volt nemzeti posta vállalatok a liberalizáció folyamán egy bizonyos időpont után felvett dolgozók munkabérét csökkentették (Németországban 2001 után 30 százalékkal, Ausztriában 2008 után 25 százalékkal), mások pedig új foglalkoztatási kategóriák – például helyettes vagy kiegészítő kézbesítői munkakör – bevezetésével hajtották végre a munkabérek lefaragását (Hollandiában 40 százalékkal, Belgiumban 5 százalékkal). Görögországban a Görög Postánál foglalkoztatott dolgozók bérének 35 százalékos leszállítása a kormány megszorító programjának a következménye.

Az új piaci szereplőknél fizetett munkabérek azonban általában még a korábbi nemzeti posta vállalat csökkentett munkabéréinél is alacsonyabbak. Németországban és Ausztriában a megfelelő nemzeti posta vállalatok és az új postai vállalkozások közötti bérkülönbség 30 százalék körül mozog, Spanyolországban a válság előtti időkhöz 35 százalék volt az eltérés, de azóta valószínűleg elérte az 50 százalékot is (miután a versenytársak az új munkaerő-piaci reform keretében norma alatti szerződéseket vezettek be). Hollandiában a legutóbbi időkhöz szintén 35 százalék volt a különbség, de az önfoglalkoztatói formák rendes munkaviszonyra alakítása és egy új kollektív szerződés nyomán a bérek most már megközelítik az egykori monopol szolgáltató leszállított bérszínvonalát, és egyszersmind a hollandiai minimálbér mértékét.

A csomag- és expressz szolgáltatásban dolgozó önfoglalkoztató kézbesítők által megkeresett órabérek ugyancsak a minimális normák alatt vannak. Egy német esettanulmány szerint a kézbesített küldemények után fizetett 70 és 90 cent közötti darabbér átlagosan 5 eurós órabérnek felel meg. Amint a későbbiekben kitérünk, a csomag- és expressz szolgáltatásnál dolgozó önfoglalkoztató kézbesítők alacsony órabérét részben a rendkívül hosszú munkaidő ellensúlyozza.

A liberalizáció, újfajta ellenőrzési technikákkal párosulva, a munkakörülmények messze-menő megromlását eredményezte. Az EU-beli privatizáció és munkakörülmények vizsgálatával foglalkozó PIQUE projekt keretében jó néhány vállalatnál készültek eset-tanulmányok; ezekben igen kevés interjúalany volt, aki ne említette volna a munka egyre megfeszítettebb jellegét, amelynek oka a kézbesítő járatok kiterjesztése, vagy a posta-hivatalok és a küldeményválogató központok

hiányos munkaerő-ellátottsága.[6] Ausztria esetében az átlagos kézbesítő járatok hosszúsága az utóbbi 15 évben csaknem kétszeresére nőtt. Még a vezetők is elismerték, hogy a munkaterhelés megnövekedett, még akkor is, ha véleményük szerint a régi rendszerben túlságosan lazák voltak a munkakörülmények. Különösen az idősebb dolgozók szenvednek a változásoktól.

A csomag- és expressz szolgáltatás területén még rosszabbak a munkakörülmények: itt az önfoglalkoztató kézbesítőket nemcsak a munka okozta állandó nyomás és az a tény terheli, hogy folytonosan előre nem látható nehézségeket kell leküzdeniük, hanem még a hosszú munkaidő is, amely akár a napi 15 órát is elérheti.

A munkaügyi kapcsolatok széttöredezése

A postai ágazatban a foglalkoztatási feltételek és a munkakörülmények romlását csak tovább fokozta a munkaügyi kapcsolatok széttöredezése. Csekély számú kivételtől eltekintve a volt nemzeti postai társaságoknál vállalati szintű kollektív szerződések voltak érvényben, míg az új piaci szereplők – a törvényben előírtakon kívül – mindennemű kollektív munkaügyi szabályozás nélkül, vagy olyan megállapodás alapján működnek, amely a hagyományos szolgáltató által biztosítottaknál rosszabb munkafeltételeket kínál. A munkaügyi kapcsolatok széttöredezése viszont meggyorsította a kétrétegű munkaügyi viszonyok kialakulását. Azonban lényeges eltérések vannak a különböző országok között nemzeti munkaügyi kapcsolatrendszerük rugalmasságát illetően.[7] Ráadásul az önfoglalkoztatás terjedésével a postai ágazatban dolgozó munkavállalóknak egyre nagyobb hányada formálisan ki van zárva a szakszervezeti és az üzemi tanácsi képviseletből.

A postaszolgálatok liberalizációja a legtöbb tekintetben nem hozta meg az EU és a privatizálók által ígért eredményeket: a polgárok számára szűkültek a postai szolgáltatások, miközben a privatizált üzleti szolgáltatási kör bővült. Ugyanakkor az európai postaszolgálatok privatizációs folyamata igen sikeresnek bizonyult az élőköltségek leszorításában és abban, hogy azt, ami valamikor – főként az alacsonyabb képzettségű munkavállalók számára – a stabil és méltó munkahelyek tárháza volt, a bizonytalan és rosszul fizetett munkalehetőségek terepévé változtassa. •

Christoph Hermann, Working Life Research Centre [A munka világának kutatóközpontja], Bécs, Ausztria. Ez az értekezés az UNI Europa Post and Logistics Trade Union részére készített hosszabb jelentés kivonata, amelynek címe: The Liberalization of European Postal Markets and the Impact on Employment and Working Conditions [Az európai postai piacok liberalizációja és annak hatása a foglalkoztatási feltételekre és a munkakörülményekre], (2013. december 5.).

Megjegyzések:

1. Az EU szabályozása a piacok fokozatos megnyitását írta elő. 1998-tól kezdve a postai monopólium a 350 grammos és annál kisebb súlyú, 2003-tól a 100 grammos és annál kisebb súlyú, 2006-tól pedig az 50 grammos és annál kisebb súlyú küldeményekre korlátozódott. 2011-től, illetve tizenegy ország számára 2013-tól a postai

piacok teljesen liberalizáltak. Az EU szabályozása nem tér ki az állami tulajdonlás kérdésére. A tagállamok fenntarthatnak állami tulajdonban lévő postai szolgáltatókat.

2. Valamennyi nemzeti posta vállalat állami vállalatból részvénytársasággá alakult át. Azonkívül egyes kormányok a részvények egy részét magánbefektetőknek adták el. A legutóbbi eset a Royal Mail privatizációja Nagy-Britanniában.
3. Ezek közé tartozik Hollandia, Románia, Németország, Olaszország, Litvánia, Lengyelország, Spanyolország és Svédország.
4. A csomag- és expressz szolgáltatások ágazata elsősorban az online kereskedelem felfutása miatt virágzik.
5. A kivétel Szlovénia, Luxemburg és Izland.
6. www.pique.at.
7. A kevés kivétel egyike Svédország, ahol a volt monopól szolgáltatónál és az új piaci szereplőknél érvényben lévő kollektív szerződések hasonló foglalkoztatási normákat biztosítanak.